

УДК 82.091(477.95)(092)

Ю.І. Ковбасенко

ПЛЕКАЮЧИ ВЛАСНИЙ САДОК, НЕ ЗАБУВАТИ ПРО ДОВКІЛЛЯ...

“Культура втікла на університетські кафедри”, – такий невеселий діагноз Захід поставив сам собі ще в другій половині минулого століття. І, здається, діагноз цей стосується не лише Заходу. Досить поглянути на формуляри наших бібліотек, на відвідуваність (точніше, “не-відвідуваність”) театрів, на загальний рівень грамотності пересічних українців. Ну, добре, скаже хтось, але ж університетські кафедри, дякувати Богу, і в нас залишаються оазами культури. Так то воно так. Але вживаючи як комплімент слово “оаза”, ми часто забуваємо, що за ним є імпліцитний негативний семантичний контекст, адже зазвичай навколо маленької *оази* – безмежна пустеля із повзучими барханами невігластва...

І тут перед ученими, які працюють на університетських кафедрах, постає воістину екзистенційний вибір. Перший і легший шлях – насолоджуватися, сказати б, своєю “оазовою ексклюзивністю” і працювати для десятка-двох таких самих кафедралів-“обраних”, як і вони самі, не надто переймаючись долею “плебсу”. Як любить казати Милорад Павич: “Інше – для інших”. Другий, і значно важчий, шлях – намагатися перетворити доволі швидкопустелю якщо не на оазу, то, принаймні, на придатну для життя територію, інакше кажучи, нести елітарну культуру в маси.

Відомий український літературознавець, доктор філологічних наук, професор, тривалий час завідувач кафедри теорії літератури і компаративістики Чернівецького державного університету Анатолій Романович Волков, ні миті не вагаючись, обрав другий шлях. І це не красиві фрази, а доконаний факт.

Загальновідомо, що в грудні 1991 року Україна стала незалежною. А ось як це відбилося на житті її середньої та вищої школи (зокрема — гуманітарних дисциплін), відомо значно менше. Нагадаю, що саме з 1 вересня 1992 року до шкільних навчальних планів (і не лише елітарних гімназій або ліцеїв, а й пересічної загальноосвітньої школи) було вперше введено предмет “Зарубіжна література”. “Софокл і Гамсун, Едгар По і Гьоте, Толстой глибокий і Гюго буйний, Петрарчині шліфовані сонети, і Достоевський, грішний і святий, усі книжки, усі земні поети” стали значно ближчими для кожного маленького українця. Це, сказати б, позитивний бік медалі. Але був і її зворотній бік: тоді не було навіть елементарної навчальної програми, не кажучи вже про підручники, посібники, хрестоматії, тим більше україномовні. А вивчати літературу без художнього тексту, оглядово, за влучним висловом Ю.М.Лотмана, це все одно, що в ресторані замість обіду отримати меню. Та всі ці негаразди блякли в порівнянні з найголовнішою проблемою — кадровою.

Викладати зарубіжну літературу (від Вед до постмодерну!), та ще й українською мовою, довелося переважно колишнім учителям російської мови

і літератури. Звичайно, більшість із них виявилось подвижниками, і багато в чім завдяки саме їхньому професіоналізмові цей чудовий предмет в середній школі живе й зараз. І не лише живе, а чимдалі більше “набирає обертів”. Але тоді, в 1992-1993 навчальному році, для багатьох учителів-словесників така “революція” була буквально шоком. Звичайно, на “російському філфаці” зарубіжну літературу викладали, але, відверто кажучи, абсолютно не в тім обсязі, якого вимагала нова ситуація. А “романо-германці”, якщо й приживалися в середній школі, то викладали переважно іноземні мови, але аж ніяк не літературу. Та й як їм було братися за “зарубіжку”, якщо вони й самі вивчали не стільки зарубіжну (світову) літературу, як “літературу країни, мова якої вивчається”? Отже, і de jure, і de facto фахівців для викладання нового предмета в середній школі тоді ще не було.

А в часи, коли з політичної карти світу зникли цілі держави, зникнення якогось предмета (та ще й нового, без жодних традицій, а саме такою тоді була “Зарубіжна література”) зі шкільного розкладу, мабуть, не викликало б бурхливих політичних протестів освітян у районі вулиці Банкової...

Ось у такій ситуації, **десь у середині 1993 року, ми з ініціативною групою колег, до якої входив і Анатолій Романович Волков, прийняли рішення про створення громадської організації, яка б стояла на захисті інтересів викладачів зарубіжної літератури всієї України, на захисті предмета, без жодних перебільшень – на захисті інтелекту і духовності нації. Саме такою організацією і стала Українська асоціація викладачів зарубіжної літератури (УАВЗЛ), офіційно зареєстрована Мінюстом України в червні 1994 року. Її першим віце-президентом із проблем науки і вищої школи було обрано Анатолія Романовича. Одноголосно. І відтоді як простий шкільний учитель, так і викладач ВНЗ, відчувають себе значно захищенішими.**

Пригадую, як ініціативна група Асоціації, до якої входив і професор Волков із далеких-близких Чернівців, спільно з ректором Київського міжрегіонального інституту вдосконалення вчителів ім. Б.Д.Грінченка (КМІУВ) провадили підготовчу роботу щодо безпрецедентного на той час кроку — відкриття на базі КМІУВ першого в Україні факультету, який готував би, як то кажуть, “кадрових офіцерів” – вчителів зарубіжної літератури не лише за покликанням, а й за дипломом. Тоді ми з Анатолієм Романовичем, знаним фахівцем у галузі славістики й компаративістики, людиною великого життєвого досвіду, довго узгоджували проект унікального (аналогів спеціальної другої вищої освіти за фахом “учителів зарубіжної літератури” на той час не було взагалі!) навчального плану: обсяг, структура, моніторинг залишкових знань тощо. Аж тоді, після багатьох вагань, роздумів, консультацій і т.д., відповідну документацію подав до Міністерства проректор КМІУВ С.І.Болтвівець, який теж доклав багато зусиль для цієї нової справи, – і перший в Україні “Факультет світової літератури” став реальністю. А сьогодні в школах Києва, столичної області та й інших регіонів України працює понад сотня його випускників — висококваліфікованих вчителів-зарубіжників.

А скільки питань було вирішено щодо атестації (фактично — зарплати, “хліба насущного”) вчителів нового предмета! Скільки листів, звернень, клопотань з найрізноманітніших питань, що й перелічити годі. І не пригадаю жодного випадку, щоб і президентська рада УАВЗЛ, і особисто її віце-

президент А.Р.Волков залишили хоч яке-небудь із численних звернень викладачів середньої і вищої школи без розгляду. А звернення були різноплановими і, сказати б, “різнокаліберними”: від прохань про суто наукові консультації до клопотань про захист фахових інтересів, а то й особистої честі й гідності, і навіть про захист від політичних утисків членів Асоціації та й будь-кого зі словесників. Адже, поставши в україномовних школах на місці дисципліни “Російська література”, предмет “Зарубіжна література” був буквально приречений на гіперполітизацію. Це й “мовна карта”, яка особливо інтенсивно розігрувалася перед кожними з чисельних виборів: мовляв, якою мовою викладати твори російських письменників? Як можна Пушкіна вивчати в україномовному перекладі etc. Або: до якої з національних літератур належить російськомовна творчість напівполяка-напівукраїнця Миколи Васильовича Гоголя (Яновського), уродження Полтавщини, а вихованця Ніжина? Це й нерозуміння самої суті предмета “Зарубіжна (повторюю, фактично — світова) література”, ототожнення його виключно з однією-єдиною, переважно російською, літературою і т.д., і т.п. І завжди слово й позиція Анатолія Романовича Волкова були і вагомими, і виваженими.

Не кажу вже про дійсно фатальні загрози, які ставили під сумнів саме існування “Зарубіжної літератури” в середній школі. А відтак — і значною мірою у вищій, адже для чого ВНЗ готувати стільки фахівців-зарубіжників, якщо в середній школі їм не було б чого викладати? Отож меч було занесено і над філологічними кафедрами вузів: скорочення академнанавантаження означало б неминуче скорочення ставок викладачів. Чого варта лишень міністерська кампанія 1996-1997 років щодо інтеграції двох предметів: “Українська література” і “Зарубіжна література”, — в один — “Література”. Звичайно, водночас із суттєвим (до 30%!) скороченням годин на їхнє викладання, а відтак адекватним скороченням кількості ставок учителів. Тоді УАВЗЛ, і зокрема її віце-президент А.Р.Волков, організувала й очолила рух за недопущення такого загальнодержавного “експерименту”. І — виграла ту нелегу битву. І не минуло й п’яти років, як загроза повторилася, причому в ще гірших масштабах. Під гучні розмови про вимоги Болонського процесу, необхідність переходу середніх навчальних закладів на 12-річний термін навчання у високих міністерських кабінетах “зарубіжка” була приречена на вже не 30-ти, а 50-відсоткове скорочення. Фактично, це був смертний вирок повноцінному предметові, який би автоматично перетворився на факультатив для “довантаження” педагогів різного фаху. А головне, це означало б, що з 1 вересня 2005 року 15 тисячам учителів зарубіжної літератури треба було б іти або на пенсію, або на біржу праці як безробітним. І знову вся Асоціація, її президентська рада, широка освітянська громадськість встали на захист предмета, фахових прав учителя-зарубіжника, та й, не побоюся гучної фрази, інтелекту нації. І знову битву було виграно — Міністерство освіти і науки години на викладання “Зарубіжної літератури” поновило в попередньому обсязі.

Не пригадаю жодного випадку, щоб Анатолій Романович Волков не підтримав учителя, відмовився підписати якесь із численних звернень (а в архіві Асоціації їх десятки) до найвищих осіб нашої держави й освітянського керівництва. А боротьба бувала жорсткою: звернення до Президента і Прем’єр-Міністра, страйки вчителів і публікації в загальнодержавних і фахових

виданнях тощо. Скажу прямо: не кожна людина здатна йти наперекір Владі. Не кожна, але не Анатолій Романович. Бо для нього, Вченого і Людини з великої літери, існує лише одна презумпція – презумпція Справедливості й Духовності.

Особисто я переконаний, що оцей внутрішній стрижень, оця шляхетність духу в професора Волкова не лише “від народження”, а й багато в чім від специфіки самого матеріалу, над яким ця людина працювала впродовж десятиліть, – творів світової літератури. Нізачо не повірю, що насправді гарний викладач (а саме таким є доктор філології Анатолій Романович Волков), може розповідати студентам про велич літератури Ренесансу, не будучи внутрішньо готовим особисто не лише усвідомити, що, мовляв, “звихнувся час наш”, а й діяти: “мій талане клятий, / Що **я той вивих мушу направляти!** (В.Шекспір). Адже в кожного часу були, є і, на жаль, будуть свої хиби й “вивихи”. Не вірю, що насправді гарний викладач і вчений, а не лицемірний “Порфірій Головлєв”, може читати курс, скажімо, літератури бароко, якщо, слідом за героєм Кальдерона, не сповідує принципу – нехай навіть так: “Що таке життя? Омана! / Що таке життя? Це скон, / Це ілюзій всіх полон, / Чорна тїнь і страховїття; / Все життя – це лиш сновиддя, / А сновиддя – тїльки сон”, повторюю, хай це навіть і правда, але “**й вві сні / Слід робить добродїання!**”!

Отож і сіє професор Волков, Викладач і Вчений від Бога, “розумне, добре, вічне”. І, як ми переконалися, не лише в межах окремо взятої кафедри.

“Плекай свій садок”, – цей вольтерівський вислів став настїльки затверділо-класичним, що й трансформувати його зразу не наважишся. Але, все-таки спробую. Згадуючи діяльність справжнього Вченого і Вчителя Анатолія Романовича Волкова на посадї віце-президента УАВЗЛ, хотїв би дещо відкоригувати наведену думку “володаря дум XVIII столїття”: **плекаючи свій сад, можна дбати і про довкїлля...**

Стаття надїйшла до редколегїї 13.10.2006